

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.4.55](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.4.55)

УДК 346.13

*Т. В. Мокієнко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку
Полтавська державна аграрна академія
ORCID: 0000-0003-1344-4981*

*Т. Б. Прийдак,
к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку
Полтавська державна аграрна академія
ORCID: 0000-0002-9257-0419*

*Р. В. Липський,
к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку
Полтавська державна аграрна академія
ORCID: 0000-0003-2723-669X*

ГОСПОДАРСЬКІ ДОГОВОРИ: СУТНІСТЬ, ЗНАЧЕННЯ, ВИДИ ТА ПОРЯДОК УКЛАДАННЯ

*T. V. Mokiienko
Candidate of Economics, assistant professor, Associate Professor of Accounting Department
Poltava State Agrarian Academy*

*T. B. Priydak
Candidate of Economics, Associate Professor of Accounting Department
Poltava State Agrarian Academy*

*R. V. Lipskyi
Candidate of Economics, Associate Professor of Accounting Department
Poltava State Agrarian Academy*

COMMERCIAL CONTRACTS: ESSENCE, MEANING, TYPES AND PROCEDURE FOR CONCLUDING

Всі види угод про здійснення господарської діяльності побудовані на договірній основі і складений договір є юридичною основою, яка захищає сторони від негативних наслідків господарювання.

Господарський договір є ключовим аспектом організації відносин між суб'єктами господарювання і, особливо, ефективним балансиrom організації господарських зв'язків, ведення господарської діяльності та дієвим інструментом і засобом її планування. Безпосередньо підписання сторонами господарського договору є формою вираження господарського зобов'язання, оскільки йому притаманний особливий суб'єктивний склад, специфіка діяльності суб'єктів господарювання, а також предмет і мета, для досягнення якої укладається цей договір.

Головною умовою господарського законодавства щодо ведення бізнесу є ефективна координація діяльності суб'єктів господарювання, тому господарським договорам, як базовим методам організації відносин між суб'єктами господарювання та дієвим

інструментам правової організації господарського життя суспільства, належить провідне місце в системі господарського права України.

The conclusion of the Free Trade Agreement agreement became a serious step from the standpoint of deepening the trade relations between Ukraine and the European Union, which contributed to bringing the national economy closer to European standards and expanding the presence on the Ukrainian market of new EU members.

In order to successfully solve the tasks of European integration, Ukraine's economy has sufficient prerequisites; in this context, research and scientific understanding of the effectiveness of contractual relations will facilitate the implementation of structural reforms in the economic law of Ukraine and increase the level of competitiveness of domestic enterprises in the European and world markets.

All types of agreements on the implementation of economic activities are constructed on a contractual basis and the concluded agreement is the legal basis that protects the parties from the negative consequences of management.

The economic agreement is a key aspect of the organization of relations between business entities and, in particular, an effective equilibrium in organizing economic relations, conducting business activities, and an effective tool and means of its planning. Directly signed by the parties of the economic contract is a form of expression of business commitments, because it has a special subjective composition, the specifics of the business entities, as well as the object and purpose for the achievement of which this agreement is concluded.

The main condition of economic legislation for business is effective coordination of business entities, therefore, economic agreements, as the basic methods for organizing relations between economic entities and effective instruments of the legal organization of economic life of a society, belongs the leading place in the system of economic law of Ukraine.

In the conditions of globalization of the world economy, regulation of foreign trade is carried out at the corporate and inter-national levels, which is limited to business practice within the framework of concluded bilateral and multilateral agreements. And since the dynamics of foreign trade convincingly proves the strengthening of economic ties between Ukraine and the EU, strengthening the position of domestic production in the European market and the attractiveness of trade with the EU countries, the effectiveness and consistency of contractual relations and the conformity of our treaties to European practice comes to the fore researches.

Ключові слова: *господарський договір; система господарського права; договірні відносини; теорії договору; класифікація господарських договорів.*

Key worlds: *economic agreement; system of economic law; contractual relations; theory of the contract; classification of economic contracts.*

Актуальність теми. Господарський договір є правовою формою взаємовідносин суб'єктів господарювання, визначає їх права, обов'язки тощо. Необхідність регулювання господарсько-договірних правовідносин пов'язана з тим, що договір (господарський договір), на відміну від цивільно-правового, може стосуватися публічних інтересів, зокрема, його дія не обмежується впливом на сторони, що беруть у ньому безпосередню участь, а позначається на інтересах держави і суспільства в цілому.

Питання, щодо договірних відносин частково визначається Цивільним кодексом (ЦК) та Господарським кодексом (ГК) України. Актуальність теми дослідження обумовлена відсутністю законодавчого визначення поняття «господарський договір», а також однозначної думки з цього приводу серед науковців.

Постановка проблеми. Укладення Угоди про зону вільної торгівлі стало серйозним кроком з позиції поглиблення торговельних відносин між Україною та Європейським Союзом, що сприяло наближенню національної економіки до європейських стандартів та розширенню присутності на українському ринку нових країн-членів ЄС.

Для успішного розв'язання завдань євроінтеграції економіка України має достатньо передумов, у цьому контексті дослідження та наукове осмислення ефективності договірних відносин сприятимуть

проведенню структурних реформ у господарському праві України та підвищенню рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на європейському та світовому ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правильного та ефективного укладення господарських договорів, а особливо, правове регулювання договірних господарських відносин, набули великої актуальності і перебувають у центрі наукової уваги. Дослідженнями в цьому напрямку активно займаються: В. С. Щербина, А. П. Гаврилішин, С. М. Бервено, О. М. Петрук, В. М. Малишко, Г. О. Попадинець, В. С. Мілаш та інші вітчизняні та закордонні науковці.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). В результаті інтеграції України до європейського та світового економічного простору значно розширилась сфера застосування господарських договорів, відбулося підвищення їх ролі в забезпеченні ефективної діяльності підприємств, зросла здатність вирішувати завдання та усувати протиріччя між бізнес-партнерами у процесі здійснення господарської діяльності. Відповідно, на перший план виходять питання, пов'язані із теоретико-правовими засадами договірних відносин та застосування їх на практиці, чітке визначення поняття «договір» та «господарський договір» в науковій літературі та класифікація господарських договорів.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні у світовій правовій науці виділяють чотири основні теорії договору (договірних зобов'язань), які розкривають сутність даної категорії (рис. 1).

Для вітчизняної правової практики характерно дві теорії договірних засад: 1) правочинна/угодницька, 2) зобов'язальна. Відповідно до Цивільного Кодексу України (ст. 626 ЦК) [7], під договором розуміють домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

В Господарському Кодексі України не наводиться загального визначення договору (господарського договору). Проте, і оцінка його положень свідчить про те, що в ньому відсутній загальний підхід до розуміння поняття «договір».

Рис. 1. Теорії договору в світовій правовій практиці

Так, в одному випадку договір розглядається як юридичний факт, на підставі якого виникають господарсько-договірні зобов'язання (ст.179, 180 ГК України) [2], у другому – відбувається його ототожнення з господарськими зобов'язаннями (ст.189 ГК України має назву «Ціна у господарських зобов'язаннях», незважаючи на те, що фактично йдеться про ціну, як істотну умову господарського договору; в ст. 207 ГК України [2] передбачено можливість визнання недійсними господарських зобов'язань, які укладено учасниками господарсько-договірних відносин з порушенням хоча б одним із них господарської компетенції, а також окремі умови цих зобов'язань (рис. 2).

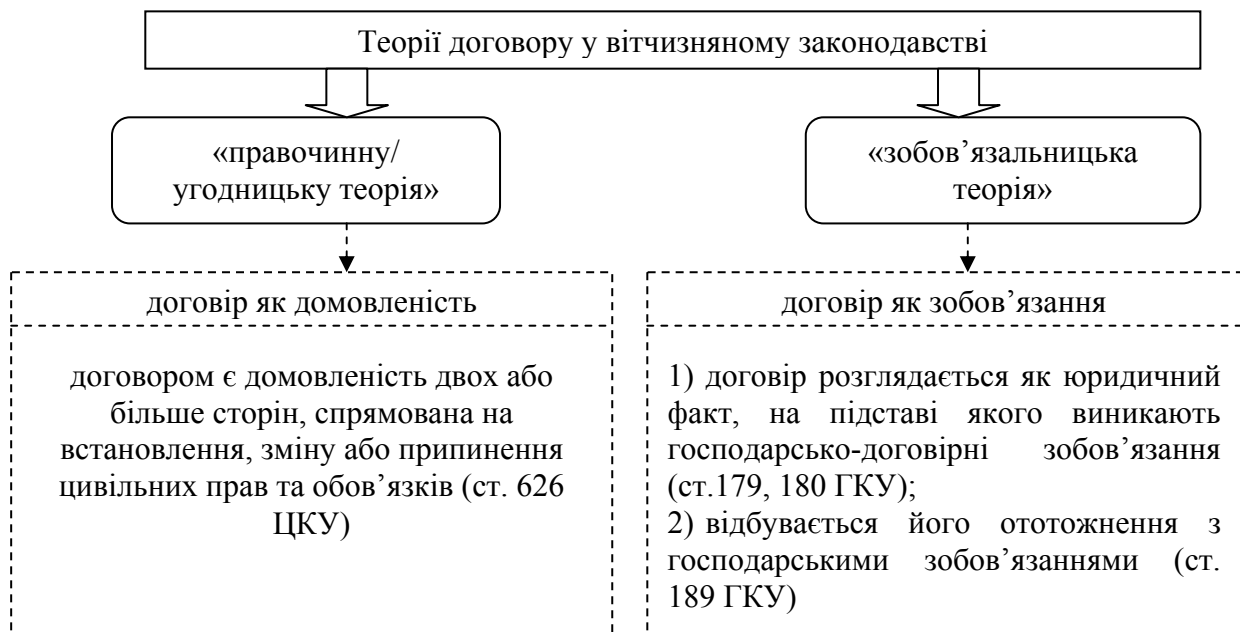

Рис. 2. Теорії договору вітчизняному законодавстві

В науковій економічній літературі можна зустріти велику кількість визначень дефеніції «договір», «господарський договір». Погляди науковців щодо характеристики вказаних понять представлено на рис. 3.

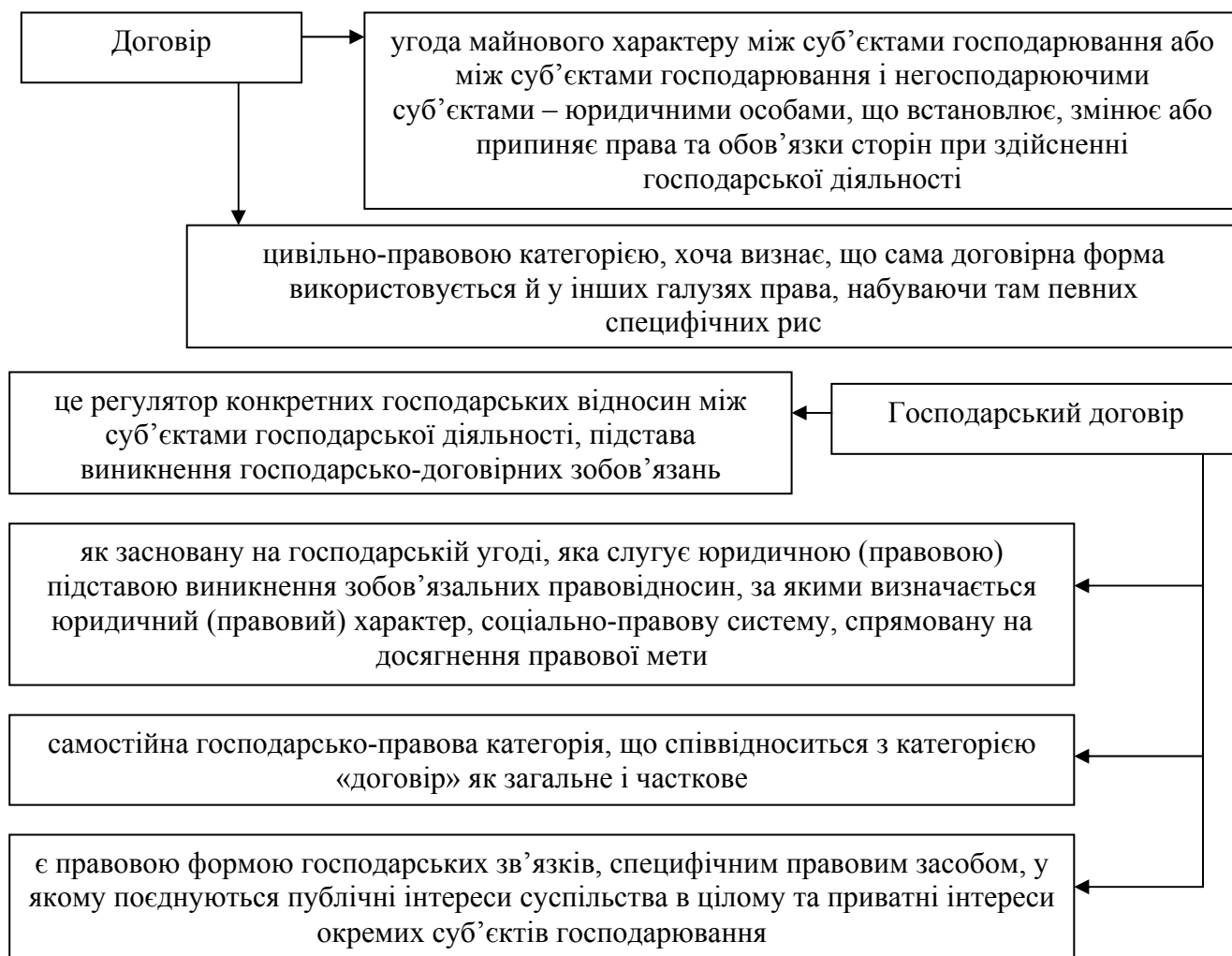

Рис. 3. Підходи до трактування поняття «договір» та «господарський договір» в науковій літературі

Класифікація господарських договорів обумовлена, перш за все, великою кількістю їх видів. Поділ

господарських договорів на види можна здійснити за ознаками, які представлено на рис. 4.

I. За підставою виникнення договірних зобов'язань розрізняють:

1. Плановані договори укладаються на підставі прийнятого державного замовлення у випадках, коли таке прийняття є обов'язковим для певних суб'єктів: державних підприємств, підприємств-монополістів, підприємств, які функціонують переважно на базі державної власності чи контролюються державою;

2. Регульовані договори укладаються вільно, на розсуд учасників господарських відносин.

II. За ознакою взаємного становища сторін у договірних відносинах господарські договори поділяють на:

Рис. 4. Класифікація господарських договорів

1. Вертикальні – укладаються між нерівноправними суб'єктами – органом господарського керівництва та підпорядкованим йому підприємством (наприклад, державний контракт); певні умови договору є обов'язковим для підпорядкованої сторони і не можуть корегуватися навіть із застосуванням судової процедури (судового порядку розгляду переддоговірного спору).

Горизонтальні – укладаються між рівноправними суб'єктами; при цьому всі умови договору сторони погоджують між собою, а у разі виникнення спору можуть звернутися до суду.

III. За строками дії розрізняють:

Довгострокові договори – укладаються на строк понад 5 років (наприклад, концесійні договори, договір оренди цілісного майнового комплексу підприємства); в таких договорах організаційні елементи переважають майнові.

Середньострокові договори – строком дії від 1 до 5 років (наприклад, договори підяду на капітальне будівництво); організаційні елементи в подібних договорах узгоджені із майновими.

Короткострокові договори – строком дії до 1 року; в цих договорах переважають майнові елементи.

Разові договори укладаються на одну господарську операцію, містять зазвичай лише майнові елементи.

IV. За сукупністю критеріїв (економічним змістом та юридичними ознаками) господарські договори

поділяються на такі групи:

Договори на реалізацію майна (купівлі-продажу, поставки, бартеру, забезпечення електроенергією, газом, водою тощо).

Договори на передачу майна в користування (безоплатне користування майном, оренда, лізинг).

Підрядні договори (підряд на капітальне будівництво, підряд на виконання проектно-вишукувальних, дослідно-конструкторських та інших робіт).

Транспортні договори (перевезення вантажів, буксирування, подачі та забирання вагонів, експлуатації залізничної під'їзної колії та ін.).

Договори на надання послуг (фінансових, консалтингових, щодо охорони об'єктів, зберігання майна та ін.).

Договори про спільну діяльність – договори про кооперацію, про спільну інвестиційну діяльність, про заснування господарської організації корпоративного типу, що діє на підставі статуту (акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, статутне господарське об'єднання) та ін.

Засновницькі договори (договори, що відіграють роль засновницького документа господарської організації корпоративного типу – повного товариства, командитного товариства, договірних господарських об'єднань – асоціації, корпорації).

Окрему групу становлять договори банківської діяльності: договір на здійснення кредитно-розрахункового обслуговування, договір про депозитний вклад, кредитний договір.

Господарський договір являє собою правовою формою та засобом, за допомогою якого, організуються господарські зв'язки, що є однією з його ознакою. У процесі виконання такого договору сторони взаємодіють, створюючи, змінюючи та припиняючи відносини між собою.

Така взаємодія впливає на опосередкування господарських зв'язків взагалі, на забезпеченні заснованій на взаємній зацікавленості сторін такої організованості, порядку й стабільності в економічному обороті, яких неможливо домогтися за допомогою найжорсткіших адміністративно-правових засобів.

Поняття господарського договору визначається за допомогою його ознак. Ознаки господарських договорів дозволяють виокремити його від інших видів договорів (у тому числі цивільних та цивільно-правових). Аналіз наукових праць, дозволяє визначити ознаки господарських договорів, що визначають різні науковці (рис. 5).

Автор	Ознаки та їх характеристика
Тихомиров Ю. А.	1) вільне волевиявлення; 2) згода (домовленість) сторін за усіма суттєвими аспектами договору; 3) рівність сторін у договірних відносинах; 4) юридичні гарантії виконання договору; 5) оплатні (за загальним правилом) дії сторін у вирішенні передбачених завдань; 6) взаємна відповідальність сторін за невиконання прийнятих обов'язків
Красавчиков О. А.	1) будь-який договір виражається у згоді сторін; 2) договір – це правомірний юридичний акт, спрямований на встановлення, зміну чи припинення правового зв'язку його сторін; 3) універсальність договору (він є юридичною категорією більшості галузей права); 4) індивідуальність та неповторність будь-якого договору
Мозолін В. П.	1) договір, як правовідношення, виникає з волі сторін, юридично незалежних одна від одної та на підставі угоди між ними; 2) договір є різновидом відносних правовідносин; 3) договірні правовідносини націлені на досягнення відповідних правових результатів; 4) договір передбачає здійснення сторонами активних дій або утримання від них для виконання встановлених обов'язків; 5) договірні зобов'язання мають майновий характер, хоча можуть бути й немайними
Плюсніна О. В.	специфічні ознаки: 1) індивідуальний договір – це регулятор відносин між конкретними особами, і тільки для них його виконання є обов'язковим; 2) індивідуальний договір – це акт волевиявлень двох чи більше сторін; 3) піднормативний характер; 4) якість юридичного факту; 5) наявність певної процедури укладання та відповідна форма
Калабекова Ш. А.	1) визначення взаємних прав та обов'язків сторін; 2) обов'язкове передбачення певної поведінки; 3) спрямованість на укладення або зміну прав та обов'язків сторін; 4) відповідна форма; 5) спрямованість на досягнення конкретної мети; 6) еквівалентний характер; 7) універсальність

Рис. 5. Ознаки, характерні для господарських договорів

Узагальнюючи підходи науковців до ознак, що характерні для господарських договорів, їх можна узагальнити наступним чином:

1) особливий суб'єктний склад (найчастіше господарські договори заключаються за участю суб'єктів (суб'єкта) підприємницької діяльності (господарювання).

Зазвичай, сторонами в договорі (господарському договорі) є суб'єкти господарювання (підприємництва), проте такі договори можуть укладатися і при участі інших учасників господарських правовідносин - органів/організацій господарського керівництва (при укладенні державних контрактів, зокрема), негосподарських організацій (для задоволення їх господарських потреб у продукції, роботах, послугах суб'єктів господарювання), громадян (для забезпечення здійснення ним спільної діяльності щодо заснування суб'єктів господарювання) як засновників суб'єктів господарювання, осіб без громадянства (з урахуванням певних вимог та особливостей).

2) відносини суб'єктів господарювання мають спрямованість на забезпечення господарської діяльності учасників договірних відносин. Зокрема, щодо матеріально-технічного забезпечення діяльності суб'єктів

правовідносин, реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), спільній діяльності щодо створення нового суб'єкта господарювання (господарської організації), реалізації спільних проектів інвестування, регулювання та координації господарської діяльності тощо.

3) тісний зв'язок із процесом планування, зокрема, через внутрішньофірмове планування всіх учасників господарських відносин, а також державним (щодо суб'єктів, які функціонують на державній формі власності, підприємств-монополістів) і комунальним (щодо підприємств та організацій комунальної форми власності). Ця ознака, що притаманна господарським договорам, тісно пов'язана з попередньою рисою та характеризує специфіку господарської діяльності. Тобто її систематичність, що потребує планування як однієї з функцій управління суб'єкта господарювання.

4) господарські договори поєднують в собі майнові організаційні елементи. Зокрема, до майнових відносять: виготовлення/передача продукції, її оплата тощо. До організаційних елементів - визначення порядку виконання, передавання-приймання виконання, підстав дострокового розірвання договору, порядку розгляду спорів між сторонами договору тощо.

5) умови договорів, з метою захисту інтересів споживачів, обмежують договірної свободи (вимоги щодо якості та безпеки товарів, робіт, послуг) та загальногосподарських інтересів, у тому числі щодо захисту економічної конкуренції, національного товаровиробника тощо (типові договори, заборона застосування методів недобросовісної конкуренції, обов'язковість укладення державних контрактів для окремих категорій суб'єктів господарювання, ліцензування та квотування зовнішньоекономічних операцій тощо).

6) в разі необхідності та за певних умов, можливість відступлення від принципу рівності сторін. Це може стосуватися державних контрактів, договорів приєднання, рамочні контракти).

Щодо господарського договору діє загальне правило, відповідно до якого він повинен бути укладений у письмовій формі і підписаний уповноваженими на те особами. Ст. 181 ГК України передбачає можливість сторонам обирати один із видів письмової форми укладення договору, а саме [2]:

1) повну письмову форму, під якою розуміється як єдиний документ, так і комплект документів, що об'єднуються одним змістом договору. У випадках, передбачених законодавством (ст. 60 Повітряного кодексу, ст. 134 Кодексу торговельного мореплавства України, ст. 17, 23 Статуту залізниць тощо) застосовується спеціальна (стандартна) письмова форма;

2) спрощену письмову форму у випадках, коли договір укладається шляхом обміну документами, що здійснюється поштою, телеграфом, телефонним, електронним та іншим зв'язком, або якщо договір укладається шляхом прийняття замовлення до виконання. Під час укладення договору допускається використання сучасних засобів зв'язку, в тому числі електронних [1].

Згідно з ч. 3 ст. 180 ГКУ під час укладення господарського договору сторони зобов'язані в будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору таким чином [2]:

- умови про предмет у господарському договорі повинні визначати найменування (номенклатуру, асортимент) та кількість продукції (робіт, послуг), а також вимоги до їх якості;

- ціна є істотною умовою лише для тих господарських договорів, за якими одна сторона зобов'язана сплатити іншій певну суму грошових коштів;

- строком дії господарського договору є час, упродовж якого існують господарські зобов'язання сторін, що виникли на основі цього договору.

Загальний порядок укладення господарського договору складається з стадій, представлених на рис. 6.

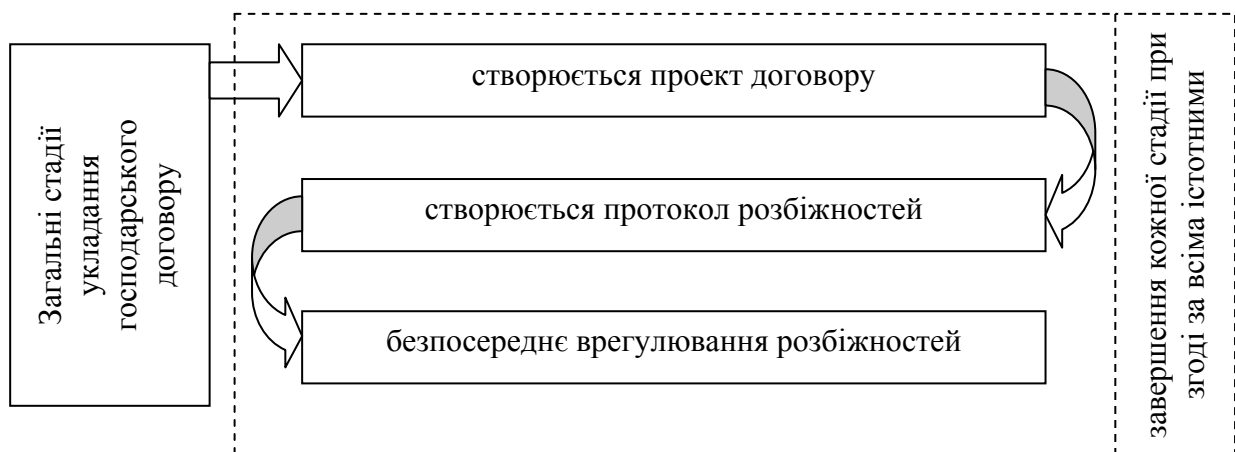

Рис. 6. Загальні стадії укладання господарських договорів

Висновки. В умовах глобалізації світової економіки регулювання зовнішньоторгівельною діяльністю здійснюється на корпоративному та міжнаціональному рівнях, що обмежується діловою практикою в рамках укладених двосторонніх та багатосторонніх угод. А, оскільки, динаміка зовнішньої торгівлі переконливо доводить посилення економічних зв'язків між Україною та ЄС, зміцнення позицій продукції вітчизняного

виробництва на європейському ринку та привабливість торгівлі з країнами ЄС, то ефективність та всеузгодженість договірних відносин та відповідність наших договорів європейській практиці виходить на перший план досліджень.

Список літератури.

1. Гаврилішин А. П. Загальні положення про господарські договори в Україні / А. П. Гаврилішин, С. М. Ошурко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – Вип. 24. – Том 2. – 2014. – С. 144 – 147.
2. Господарський Кодекс України від 16 січ. 2003 р. №436-IV із змінами та доповненнями [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
3. Малишко В. М. Поняття господарського договору: доктринальний аспект / В. М. Малишко, Є. В. Бородін // Юридичний вісник. - № 2 (31). – 2014. – С. 115 – 118.
4. Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання: монографія / В. С. Мілаш; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Х.: ХНУМГ, 2014. – 227 с.
5. Попадинець Г.О. Господарський договір в системі господарського права / Г. О. Попадинець // Цивільне, підприємницьке, господарське та трудове право. Право.ua - № 2. - 2015. – С. 136 – 141.
6. Ступник Я. В. Господарський договір: поняття та особливі ознаки / Я. В. Ступник, Д. М. Григаш // Порівняльно-аналітичне право. - № 1. – 2015. – С. 132 – 136.
7. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

References.

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2003) «Commercial Code of Ukraine» available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (Accessed 16 January 2003)
2. Gavrilishin A. P. (2014) «General provisions on commercial contracts in Ukraine», Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. The series «Right», vol. 2 (24), pp. 144-147.
3. Stupnik Ya. V. (2015) «Commercial contract: concept and special features», Comparative and analytical law, vol. 1, pp. 132-136.
4. Malyshko V. M. (2014) «Concept of economic contract: doctrinal aspect», Legal Bulletin, vol. 2 (31), pp. 115-118.
5. Popadinets G. O. (2015) «Economic contract in the system of economic law», Civil, entrepreneurial, economic and labor law. Pravo.ua, vol. 2, pp. 136-141.
6. Milash V. S., Beketov O. M. (2014), «Prospects for modernization of contractual relations in the field of economics», National University of Urban Economy in Kharkiv, p. 227.
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2003) «Civil Code of Ukraine», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (Accessed 16 January 2003)

Стаття надійшла до редакції 14.04.2019 р.